

Beöthy György feljegyzései alapján

Sic transit gloria mundi. Ezernyi társának sorsára jutva a Siklóssy, Rumi és Beöthy családok kúriája Osztopánon feladta létezését, és örökre eltűnt a térképről. Ez az írás emlékezés és emlékeztető az érintettek – tágabb értelemben minden magyar ember – számára.

A Kárpát-medence a köznemesi kúriák országa, Magyarországnak pedig egyik legfontosabb ismertetőjegyei az állammal egyidős családok birtokain kalandos életutat őrző műemlékek. Faluszéli magaslaton, benn, a patronált templommal szemben vagy a tanyavilág szívében áll az úri lak, a kultúra erőssége, a kenyérszövő, törvényhozó hely. Itt születik és hal meg a nemzet gerince, a magyar úr. Itt született és halt meg emléke. A fekete por, amit tulajdon földjéből kezünkbe veszünk, nem beszél, nem magyarázza azt, ami megmagyarázhatatlan a modern kor zavaros fogalmaival. Várak, kastélyok megváltozott funkcióval újjáépülhetnek, de a falu kúriája föl nem épül már, mert amit képviselt, amiért épült: örökre elveszett.

Katona szerint hazánkban több mint 2000 úrilak található, melyek az épített örökség, a tárgyi kultúra, a természeti örökség és a szellemi kultúra értékrendszerét képviselik. Nem túlzás, ha azt mondjuk, minden településre jut legalább egy. Míg az ún. kúriális községek szinte hemzsegnék az ilyen épületektől, a nagybirtokokon elvétve, a legtöbb helyen csak egy-két képviselőre találhatunk. Nap mint nap bontanak el, alakítanak át radikálisan történelmi jelentőségű épületeket, ráadásul hiányzik az adatbázis a kúriák nyomkövetésére. Nincs felmérve sem a háború, sem a szocializmus, sem a versenyprivatizáció pusztítása.

A ház, ahonnan a nemesi (akár csak félteleknői) birtokot igazgatták, egykor sok embernek adott tisztas megélhetést, letűnt korok nagy találkozásainak, vitáinak színhelye volt. Baranyi Bódog itt próbálta magára a Szent Koronát, Enessey István itt látta vendégül Károlyi kurucait, Berzsenyi Dániel innen levelezett barátjával, Kazinczyval. Később a „népé” lett, magtár, iskola, kórház, községháza, gazdasági iroda lett belőle. Végére bármit kezdtek vele, csak a szegénység magjait tárolta. (Néha a szellemi elszegényedést, a tömeg alsó-kultúrájának érvényesülését fejlődésnek nevezzük.) A haladás korának ezért kellett áldozatul esnie. Kockaházak épültek körülötte, üzemek, amik aztán kiürültek, berozsdásodtak. Kiürült a kúria is, itt-ott be is rozsdásodott. Adják-veszik, mint a santa lovat, jobb esetben polgári kedélyeket ápolnak benne, rosszabb esetben az enyészetnek engedik át, a telek reményében. Egy-egy kis falunak még útban is van, értékét nem ismerik, jelentőségét nem látják át. Ugyan számtalan jó példát találunk, amikor a politikai akarat a szakértelemmel, a megfelelő gazdasági tényezővel és a közösség összefogásával találkozik, a legtöbb eset mégis tragikus kimenetelű – mint az itt ismertetésre kerülő Siklóssy-Rumi-Beöthy-kúria Osztopánon.

Osztopánról, ahogyan ismerjük

Osztopán közel 800 fős település Somogy megye közepén. Címere földművelésre utal, jellegtelen, 1908-as keltezésű. A legutóbbi birtokosok sem kapcsolhatók érdemben a település történetéhez. PUSZTAI Gyula régészeti kutatásából viszont megtudjuk, hogy a falunak Árpád-kori előzménye van. Vár és Váralja településrész egy vezető réteghez tartozó családnak adhatott otthont. Első említésekor, 1229-ben a székesfehérvári káptalan birtoka, 1284-ben IV. László király öccséhez, 1317-ben a Gutkeled-, illetve Felső-Lendvai-, 1417-ben a Perneszi-nemzetséghez került. A Perneszy család főnemességig emelkedett, Erdélyben komoly fejedelmi szolgálatot tettek. Osztopáni várkastélyukat a török pusztította el.

A török alatt és után a Magyar, a Zöld, a Zalai, a tóti Lengyel családoké a falu, de a Perneszyek még 1757-ben is a felével rendelkeztek. Ekkoriban telepítettek be sokácat (vagy vendeket), akiktől a szlávos határnevek erednek (Umsica, Tarasica, Krája, Viszak). A 19. században házasság és adásvétel útján a vizeki Tallián, a Siklóssy, a gróf Forgách, az Illés, a Jeszenszky, a kisbarnaki Farkas, a Márffy és a Bottka családok költöztek be ide.

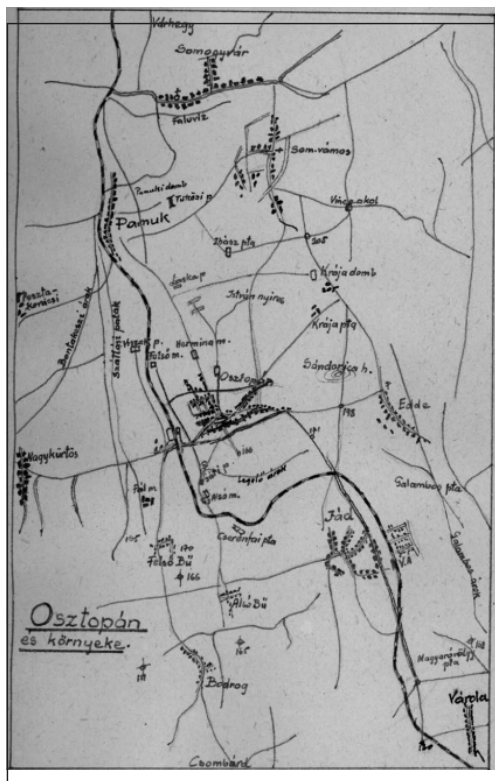
Pallos János térképén megfigyelhetjük, hogy Kürtös-Bő-Jád-Edde karéjba fogja Osztopánt. A Perneszi-rész a mai falutól keletre helyezkedett el (Edde irányába, a Jád felé vezető úton), tehát a lakosság az idők folyamán nyugat felé terjeszkedett.

Mármost az a kérdés, ki birtokolta eredetileg – tehát a székesfehérváriak előtt – a falut, melyik lehetett az a „vezető réteghez tartozó” család?

Osztopán neve (Oztupan, Ztupan, Wztupan) szlávos hangzású, valójában az Ontopa variánsa, ahogy az egy Komárom megyei település (Csallóközarányos pusztája) példjára

A Perneszi család várkastélyának talajnyomai Osztopánban

*Osztopán és környéke
Pallos János monográfiájában*

ból ismert. A „sztupán” a zsupán, azaz az ispán szavunk eredetije, Király szerint személynévként vált a falu névdonorjává. Egyébként a 14. században tulajdonos Gutkeled-nemzetség eredeti várát is Stoph-nak írják (Staufen vára). Ezek alapján elképzelhető, hogy az Ontopa/Ontopán – amely az ősmagyar Ond-Apa neveket rejt – szláv, illetve germán hatásra fordult el, de az is, hogy mindez fordítva, azaz magyarosítva történt. Kristó Gyula (et al.) helynévszótárában az Ond-Ondava-Ontopa névalakulásra találunk bizonytalan utalást. On-telke és a hasonló Om-boz az ország másik végéről, Kolozs megyéből kerül elő.

A Bő-nemzetség Somogyban

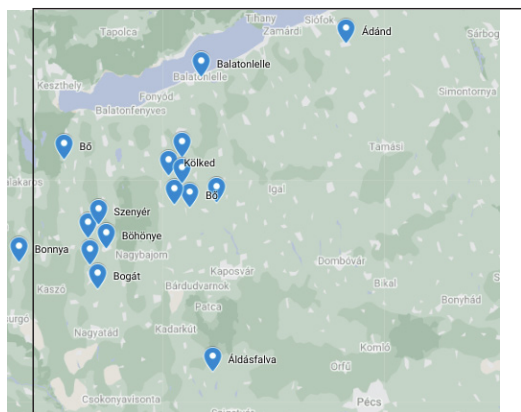
Osztópán környékén először feltételezhetően a Bő-nemzetség telepedett meg, akiknek helynevei a következők:

- Bő (Alsóbü-pusztá);
- Kisbő (puszta Sávoly mellett);
- Böhönye;
- Kürtös(pusztá) (kürtös vezérség emléke, kürt-őrző hely);
- Kölked (Könyök-Kölök a nemzetség más területein is jellemző);
- (Balaton-)Lelle (Lehel vezér után)
- Bodon/Bodony (puszta Tapsony mellett) és Bonnya (puszta Botond vezér után);
- Bulcsú (Bölcső pusztá Segesd mellett, Bulcsú vezér után);
- Öreglak (Somogyvár feletti nemzetségi központ);
- Alsóbogát és Bogát (puszta Segesd mellett, Bogát vezér, a nemzetség őse után);
- Szenyér (a nemzetség más területein is jellemző);
- Pamuk (első említése Banyk, ami a szláv Botond-Bodon);
- Álgófalu/Áldásfalva (ma Diósfalu) és Ádánd ('áldomás' jelentésű Áldár személynévből, ami ismert a nemzetségben és a kürtviseléshez kapcsolódik).

Ezek közt megkülönböztethető két birtokcsoport, Kölked-Bő és Szenyér-Böhönye körül. Kettejük közt a Boronka-mellék lápja húzódik. Az Áldár-nevek a megye északi és déli határán helyezkednek el.

Bogát vezér a kende tisztségét tölthette be, leszármazottai közt feltételezhetjük Lehel (Lél, Lebedi) és Bulcsú (Vérbulcs) családját, akik kürtös vezérek voltak. Szintén leszármazottja lehetett az a Bő nevezetű ő, akinek neve a török „bej” nyomán nemzetségfőt jelent.

Alsóbü-pusztá Osztópán előterében, a délnyugati Bodrog település mellett található.

Bő helynevek Somogyban

(saját szerkesztés, Google My Maps)

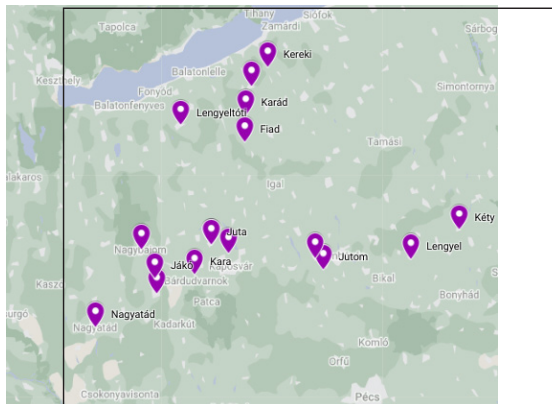
Feltárt kalandozáskori ipara jelentős szerepet tulajdonít neki az akkor szomszédos fejedelmi udvartartásban (Somogyfajsz). A somogyi Bő-birtokok általában Fajsz szálláshelyeit kísérik, másik szállásterülete, a Mátra (Oroszi, Tarján, Fajzat), ezért szintén Bő helynevekkel gazdag. Ilyen Bátor(tereny) (véltetően a Botond-ból, a legendás felmenő után), de ilyen az Osztopánt/Ontopát idéző Opuz/Habuz (Apc), esetleg Ompod (Verseg határán), tőle 16 kilométerre, a Zagyván túl. Későbbi uralkodói szolgálataik bizonyítékeként áll a Sarudhoz (Sarolt fejedelemszöny szállása) tartozó Szárazbő pusztá Heves megyében, Sarródtól nem messze fekvő Bősárkány Sopron megyében. Kiterjedt jelenléttel bírtak az északnyugati és az északkeleti határátkelőknél, a Hernád völgyében (Hernádbúd, Magyarbód), Beregben (Szernye, Bátyu, Boltrágy, Atya). Az említett komáromi Ontopától nem messze fekszik Bogya, a Duna másik oldalán Bőny(rétalap). Komárom megye márpedig a Bő-rokon Lél nemzetségéé volt.

A Káta-nemzetség Somogyban

A honfoglaló Káta-nemzetség a tolnai hercegségből (fejedelmi nyaraló-, később trónörökös szálláshely) kiindulva nyugatra, Somogy területén épített ki birtokrendszert. Betüremkedésük talán Fajsz apjának, Jutasnak szolgálatával kezdődött. Ennek valószínűsíthető emlékei a következő szálláshelyek:

- Kéty (Kéty-Ketya, a Káta hangzaspárja);
- Kereki (nemzetségi címerképből);
- Juta (Fajsz apja után), Jutom (egykori Dáró vár tartozéka, Kapospula mellett), Jut (talán Feketesár pusztá, Böhönye mellett);
- Kara (valószínűleg Kaposmérő mellett) és Karád (a nemzetség más területein is jellemzők);
- Fiad (Fír-Filke a nemzetség más területein is jellemző)
- Lengyel, illetve Lengyeltóti (eredetileg Kengyel, mint a Káta-Láta, a nemzetség más területein is jellemző)
- Kötcsé (Kecsőd-Kecsege a nemzetség más területein is jellemző);
- Csiget (Kaposvár része, Csigla török nyelven azonos jelentésű a Kátával, azaz „vár”, „sánc”) és a hasonló Csökölly;
- Jákó (azaz Ivánkó/Ivanka a Tivánból levezethető, ami gyakori név a nemzetségben);
- Bajom (ma Nagyabajom, Baján nevének felújítása, ami gyakori név a nemzetségben);
- Atád (Nagyatád) és Attala (Attila nevének felújítása, nemzetségi eredetre utal).

Az alábbi térképen látható, hogy a Káták a Kapos mentén húzódtak fel Somogyba, ahol két birtokcsomó alakult ki. Délen Jákó-Kara, északon Karád-Kereki körül sorakoznak falvaik.

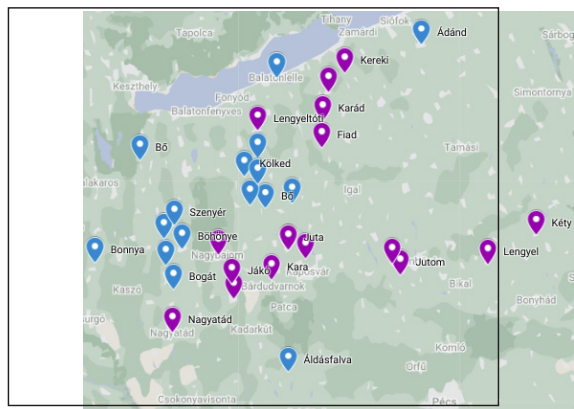

Káta helynevek Somogyban

(saját szerkesztés, Google My Maps)

amit viszont a veszprémi káptalannak juttatott. A Káta- és a Bő-nemzetség tehát gyakorlatilag Osztopán birtoklásában egyesült.

Az összevetett térképen kirajzolódik, hogy a Káták a Bők területét két oldalról, délről és északról fogják közre. Ez a két nemzetség közti folyamatos interakciókra enged következtetni. A Káták ugyan beszorították a Bő-nemhez köthető (Balaton-)Lellét, és szinte betüremkedtek a két Bő-birtoktest közé, ez azonban a körülmények ismeretében nem jelent mást, mint bizonyos rokoni viszonyok kiépülését.

Bő (kék) és Káta (szürke) nemzetségi helynevek Somogyban

(saját szerkesztés, Google My Maps)

Osztopán névadása

Koppány lázadásában minden helyi nemzetség részt vett – már csak a rokoni kapcsolatok okán is. A pogánykodó vezér szállását (Beliudföldre, Törökkoppány) Káta helynevek szegélyezik, csakúgy, mint más helyeken (Tevel, Lengyel és Kéty között, Adásztevel mellett Kup, Atya) nagyapjáét. István azonban egy szent király kegyességével – némi besenyő betelepítésen kívül – mégsem háborgatta a megtérőket. Így nemzetségi monostor épült a somogyi Bőn a Szent Kereszt tiszteletére, ami országos jelentőségű hiteleshellyé nőtte ki magát.

Nyugatra, Szenyér és Böhönye mellett fekszik Nemesvid és Vrázsló. Az előbbi a Szent László ellen hadat vivő Vid ispánt jeleníti meg, a másik annak leányági felmenőjét, Szár Lászlót vagy a konkurens Szent Lászlót. Szár László Szent István uno-

Ahogy a Bő-nem Bogáttól, a Káta-nem Kurszántól eredezteti magát. Pontosabban Kurszán kende hun-leszármazott bolgár hercegnővel való frigyéből, ami az Attila-legenda magvát adja. (A bolgárok ti. hun leszármazást tartanak számon.) A Bőkhöz hasonlóan valaha kiterjedt birtokrendszerrel rendelkeztek, amelyből kiemelkedik az Észak-Alföld (Gáta, Nagy-Káta, Szentmárton-Káta, Szenttamás-Káta, Egres-Káta, Boldogaszony-Káta, Szentlőrincz-Káta és Cseke-Káta). Somogyban a Bőkkel szövetkeztek, a Bár-Kalánokkal rivalizáltak. Osztopán földjét Szent László Ketya helyett adhatta a Káta-nemzetségnek,

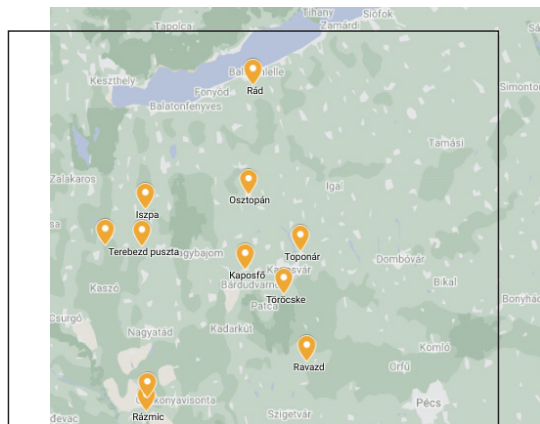
katestvére volt. Vrászló körül családfája rajzolódik ki: Tapsony (Taksony) nagyapja, Miháld (Mihály) édesapja, Inke (Enéh) ősanja volt, ahogy Osztopán mellett Edde (Ed) az ősapja. Tab (mint a Tap-sony) és (Nemes)Déd is felmenőknek állíthatnak emléket. Vid – aki a mogyoródi csatában esett el – nemcsak Salamon trónját védte, de maga is arra pályázott az Árpád-házi származás jogán. A *Krónika* egyébként időrendi tévedésben írja őt a Gutkeled-nemből valónak. Valószínűbb Káta-nemzet-ségi vonatkozása, így tekinthetjük őt az Osztopáni család őseinek. Az említett helyneveken kívül csatlakozást találunk Inke Isztopán nevű, Nagyszakácsi Iszpa nevű határrészében, Nagybjom Lohászló és Vida pusztáiban, megyén belül pedig még Bárd-Szerászló (Bárdudvarnok), Viszló, Vitya (Osztopán mellett) és Vétye is kapcsolhatóak vele.

Vid lázadása ellenére sem a Bő-, sem a Káta-nemzetség nem szenvedett nagyobb viaszorítást, ami szintén egy szent király kegyességéről tanúskodik. Bár László is osztott birtokokat a veszprémi, a pannonhalmi és más egyházi előjáróságoknak. Ennél fontosabb azonban, hogy elismerte a kürtörzőket, sőt, udvarának közvetlen tagjaivá tette őket, amikor Koppány egykori erősségébe, Kupavárra/Somogyvárra helyezte székhelyét.

Terepcske (ma Kaposvár részeként Töröcske) falu a Bő-nemzetség Tripk-ágának maradványa. A Tripk/Trepk-ág horvát személy- és helynevei a Tirpimir dinasztival való kapcsolatról tanúskodnak. (Tirpimir a fejedelmi „-mir” nélkül Tirp-Tripk.) Feltételezhetően Szent László hozta össze a helynévadó felmenőjét saját nővérének, Ilonának családjával, aki Zelemér horvát király felesége volt. A közeli Szomajom (ma Kaposfő) neve mögött Zelemér Zvoimir-Zvoimon alakját sejthetjük. Feltételezhetjük továbbá, hogy az 1083-ban elhunyt horvát Radován herceg lányát/családtagját kapta feleségül a Boda (Bodon/Botond) nevű úr az Osztopáni családból. Fiukat pedig Sztupánnak nevezték, aminek zöngésség szerinti magyar megfelelője Ontopán.

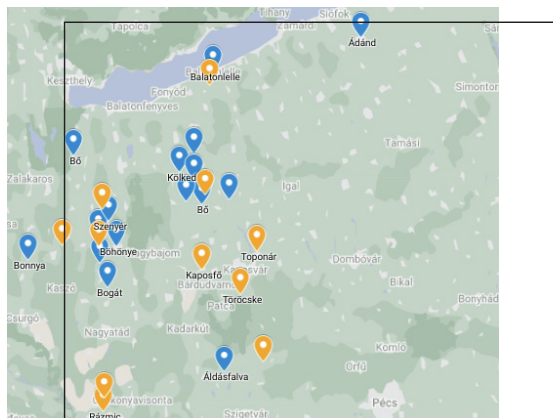
Rodovántól származhatnak a Rád (Batalonlelle melleti pusztá), Ravazd (Roazd/Rovasd, Szentlászló mellett), Rázmic (Babócsa vidékén), Rinya (Rinyaújnép, azonos nevű patak partján) stb. rövidített, magyarosított személynevek. Sokatmondó, hogy a horvát hercegi székhely, Gradiste mellett, Szlavóniában találunk egy Sztupart. Kaposvár északi elővárosa, Toponár szintén osztopáni illetőségű horvát név, jelentése „nagy ember”. És esetleg még Terpeczet is ide számíthatjuk (Terebezd-pusztá Böhönye és Tapsony közt).

Szent lovagkirályunk olyannyira szerette ezt a vidéket, hogy itt fogadta a külföldi követeket (az ún. bodrogi húsvét kapcsán),

*A Tirpimir-dinasztia helynevei
Somogyban*

(saját szerkesztés, Google My Maps)

Bő nemzetségi és Osztopáni helynevek Somogyban

(saját szerkesztés, Google My Maps)

pád-kori várának megsemmisülése is, az udvarház ugyanis a másik oldalon épült újjá.

Ha a Bő-nemzetség helyneveit összevetjük a Tirpimir-dinasztiáéival, nyilván teljes lefedést szeretnénk látni. Ez azonban Osztopán, Terepezd-Iszpa és Rád kivételével nem valósul meg, ami újfent a Kátákkal való közösségre mutat, illetve – mint látni fogjuk – az Osztopáni család későbbi terjeszkedési irányát indikálja.

Az Osztopáni család

Az Osztopáni töről származhatott a Csököly-nemzetség (Csigla, Csilkó, Csikó, Csillag, Csira, Cser, Csöd) és az Apoc (az említett Obuz/Apc révén). Az utóbbiaknál a Szeptkó/Sztupán személynév gyakorisága árulkodó. Feltételeken ide sorolhatjuk még a Geregye, Bogát-Radvány-nemzetségeket és a Dráván túlra szakadt Fejes családot – szintén horvát személynévek alapján.

Csánki Dezső gyűjteményében Osztopánról veszi előnevét a Bán család Tencsénben, a Bom Veszprémbe, a Balassa és a Török családok Somogyban, a Zöldek Abaúj és Zemplén megyékben. Az utóbbiakat már ismerjük mint Osztopán kora-új-kori birtokosait, a Balassa és a Török pedig aliter nevek (népies változatok).

A budai káptalan Veszprém megyei birtokára az Osztopáni család nyert adományt 1437-ben, tehát a Bom családdal (és feltehetően a szintén Veszprém megyei Vepsény-beli Zöldekkel) azonos.

Tencsénben egy Osztopna (Stupné) nevű települést találunk, ahonnan a Sztupnai, a Sztupniki, a Sztupnoki, a Sztupnyei, a Sztupiczky családok származnak (Bán alias-névvel). Gyakori elírás az Oszlopán, melyhez hasonló a Sz(o)lopna (Slopna) település, Osztopánától 20 kilométerre délre, a Vág túloldalán. Kapcsolat itt alig-

és az itt alapított apátság vált temetkezési helyévé is (bár Bakay Kornél ide vonatkozó kutatása erősen vitatott). A kürtös pogányságot magához vonzó Lászlót politikai okok miatt ábrázolták később aszkéta szentnek. Utóda, Kálmán erőszakos betelepítése Kálmánkirálycsehi (ma Kálmánca) nevében örződött meg, a nemzetségi területen a dömösi prépostságnak juttatott birtokokat. László 1192-es kanonizációját látványos birtokátrendeződés kísérte. A legenda szerint a szekér „magától vitte át testét Nagyváradra”, ez azonban inkább III. Béla műve lehetett. (Talán ennek a fájdalmas emlékét idézi a Káták címere, ha abban a szekér kerekét látjuk.) Az 1192-es évben történhetett Osztopán Ár-

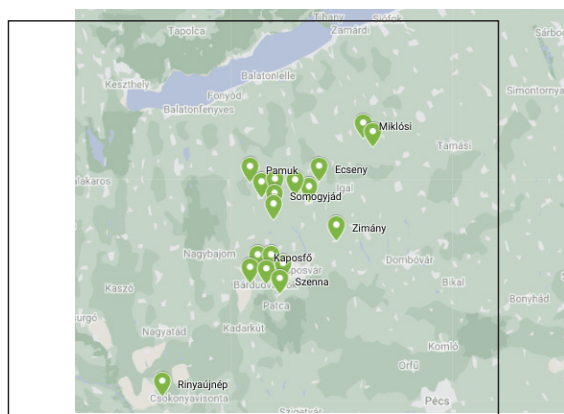
ha detektálható, ráadásul a déli és az északi szláv nyelvjárásokat nem szabad összemoznunk.

A 14. század elején Károly Róbert politikája felszámolta a nemzeti rendszert. Osztópánra ezért kerültek Gutkeled-beliek, az Osztópáni család ágai pedig – nevet változtatva – szétszéledtek az országban. Ez részben a nemzetség természetes differenciálódása.

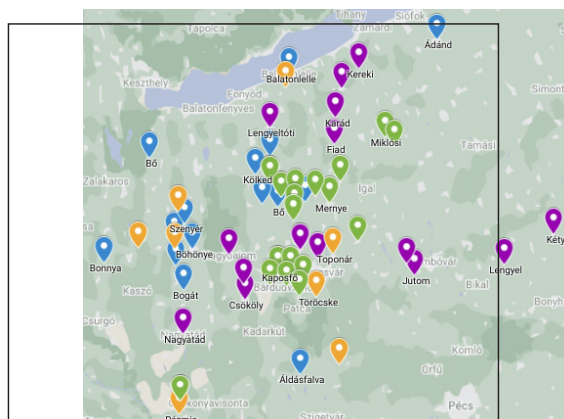
Borsa Iván levéltári kutatásaiból kiderül, hogy a Perneszi és az Osztópáni család közös őssel rendelkezett. Birtokaik lefedésben vannak, tehát pontosan száz évvel később, a 1417-es adomány csak visszahelyezte őket jussukba. Az alábbi térkép szerint alapvetően két birtokcsomót tudott magáénak az Osztópáni-Perneszi család a 15. század végére. Északon Osztópán körül, délen Kaposfő (vagyis Szomajom) körül sorakoznak falvaik. A névadó Pernes, Miklósi, Zimány és lent a Drávánál Rinya(újnép) azonban magyarázatot váró kilógások.

1323-ban Pernesz kapcsán jelenik meg egy oklevél, amely az Osztópáni család tagjait sorolja: Pető fiai Péter és Endre, nagyapja Áldomás. Ez az utóbbi név, ez a dokumentum bizonyítja a kürt-kultusz kései jelenlétét, ami az Áldó-Ollán-Olifánt (ti. elefántcsont-kürt) nevekkkel áll összefüggésben. Ide tartoznak pl. az említett Ádánd, Áldásfalva, Alibánfa, Keménd-Ollár helynevek. Itt még annyit kell hozzátennünk, hogy a 1323-as év a jász privilegium éve, amikor a beköltözött népcsoport alföldi szálláshelyére adómentességet nyert. Ha figyelembe vesszük, hogy a Járság a Káta-nemzetség területén húzódik, önmagát adja a feltételezés, hogy a Káta-nembeli Osztópáni család a perneszi oklevéllel „csendesesen tiltakozott” az ősi földek bitorlása ellen.

Az eddigi térképek összevetésével lesz teljes a kép a családi birtokok nemzetségi jogalapjáról. Továbbra is Osztópán környéke az, ahol földrajzilag a Bő- és a Káta-nem, valamint a későbbi Osztópáni, Perneszi és egyéb családok tulajdonlása találkozik. A Pernesziek új birtoktestet építettek fel Kaposvár környékén és a Rinya partján, ahová az Osztópáni személynevek elvezetnek.

Perneszi családi birtokok a középkorban
(saját szerkesztés BORSA nyomán, Google My Maps)

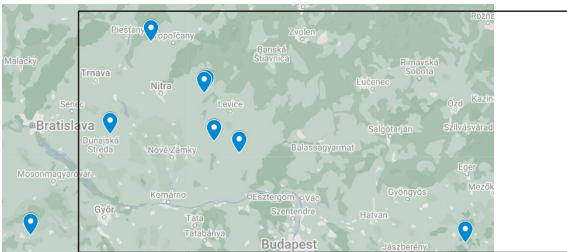

*Bő, Káta, Osztópáni és Perneszi
nemzetségek birtoklásának nyomai
Somogyban*

(saját szerkesztés, Google My Maps)

A Tallián család

A Tallián családból egyet ismer a magyar nemesség. A népnév mögött itáliai, olasz nemzetiséget kellene értenünk, de helytörténeti, kulturális vonatkozást is sejtet. 1610-ben erősítettnek meg „Vizek” előnevükben, ami Sopron megyében kerecsendő. Itt találjuk Vica, Viz (Nemesviss és Káptalanviss, ma Répcevis) községeket és Viz pusztát (Kolbháza/Kolpháza, ma Kópháza területén). Ezen kívül Vasban létezik egy Viszák, Hevesben pedig egy Visznek település. Reiszig Ede ragaszkodott hozzá, hogy a Vizek név a Vizenek-ből jön, ami azonban hangzsváltással válik Vizenek-Vizeken, illetve végül Vezekenné. De Vezekény nevű települést találunk Sopron (Veszkény, a Vezekény család központja), Pozsony (Pozsonyvezekény), Nyitra (Végvezekény), Bars (Nagyvezekény, Kisvezekény), Hont (Garam- és Fakó-vezekény) és Heves (Hevesvezekény) vármegyékben is. Íráskéjük (Vezeken-Wozokan) és a korai nemzetségi birtoklásuk közös. Györffy György azonban elutasítja a szó szláv eredeztetését, szerint a Vezekény-Vozokány hasonulása a Berenye-Baranya, Terkény-Tárkány mintáján jöhetett létre.

Vezekény helynevek

(saját szerkesztés, Google My Maps)

A nemzetségi azonosítást megnehezíti, hogy a birtokok fekvése egymástól igen távoli. Mivel mindegyiket besenyő helynevek kísérik, nem elvetendő a besenyő-török „bezäkän” (kis dísz, díszecske) jelentésével való azonosítás sem. Esetleg a Veszkénnyel szomszédos, elismerten besenyő Osl-nemből válhattak ki a Vezekények. Egy kis fantáziával a pozsonyi Vezekény melletti Tallósból akár még a Tallián népnévet is levezethetnénk.

A Pozsony megyei birtokot azonban csak a sempte-i uradalom szolgálónépeként ismerjük, tehát elképzelhető, hogy a 13. századi okleveles források előtti tulaj a szolgálat elől Sopron megyei, Vezekény-családbeli rokonaihoz menekült, ahol 300 évvel később elismertette a nemességét. A nemlétező előnévnek az újkori megerősítése tehát egy elvesztett és vissza-nem-téríthető birtok emlékét őrzi. Címerük azonban – egy császári páncélos katona vöröskeresztes zászlót tartva – semmitmondó és néma, nem igazít el ebben.

A család kiemelkedő tagjai voltak:

- Lajos (1684–1730) Ágoston-rendi szerzetes és tanár;
- János (kb. 1712–1775) Vas vármegye alispánja;
- Antal (1751–1820) királyi kamarás;
- Boldizsár (1781–1834) királyi kamarás, Somogy vármegye alispánja;
- Béla (1851–1921) földművelésügyi miniszter;
- Emil (1859–1911) Torontál vármegye főszolgabírája, világutazó, északi-sarki utazó;
- János Pál (1802–1898), aki bélaházi előnévvel magyar bárói rangot nyert.

Bélaháza a Szabás községhez tartozó uradalmuk központja volt, de elképzelhető, hogy itt is felvidéki utalásról van szó, ahol sok a Béla-település.

A vizeki Talliánok névadói a Veszprém megyei Taliándörögd településnek, ami 17. századi szerzésük. Nagy Iván nemzetségtáblája szerint e század fordulóján házasodtak be a Perneszi családba, így a Perneszi-birtokok harmadát is megörökölték. Úriházuk épült Bolhás, Osztopán, Szabás és Ádánd községeken.

Osztopánon 19. század közepi kúriájukat 1910-ben bővítették kastéllyá, amely ma óvoda, általános iskola, községi könyvtár és helytörténeti múzeum, egyben.

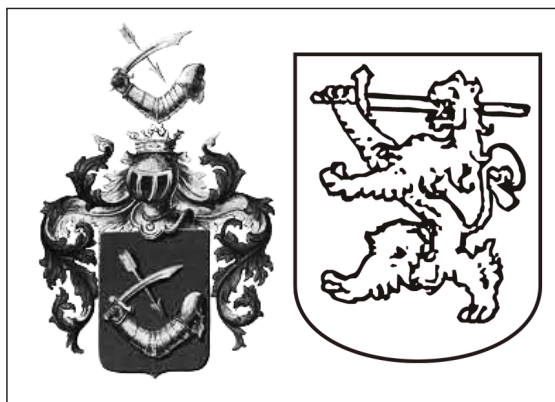
A Siklóssy család

Kempelen Béla és Nagy Iván is csak egyetlen Siklóssy családot ismer. 1565-ben kaptak címeres levelet a megyében. Hasonló név Ugocsában a Siklóczy, Székelyföldön a Siklódy, Biharban a Sikló/Siklós, de ezekkel nem mutatható ki kapcsolat, és az Arad megyei Siklósi zöngéspárja, a zempléni és beregi Soklyói szintén messziek, nincs köztük kapcsolat.

A középkori Siklósi (Soklyósi) család a Kán-nemzetség Suklous/Soklous ágából nőtte ki magát. Kristó Gyula szerint a Kánok (Keánok vagy Kajánok) bolgár, délvidéki származásúak. Első ismert őjük, Gyula, aki magas tisztviselő (nádor, vajda vagy bán) volt II. András korában. Az ő leszármazottai építették Siklós (Soklós) várárt, Baranyában. 1387-ben, Zsigmond király alatt váltak kegyvesztetté, amivel el is veszítették birtokaikat.

Somogy megyébe, a Szomajom melletti Pusztakorpád birtokába hozomány útján került a Siklóssy család a 18. század közepén. József 1824 és 1836 között járási főszolgabíró volt, feltehetően édesanyja ágán (kisbarnaki Farkas, illetve Márffy család) jutott osztopáni birtokrészhez.

A perneszi előnevű Siklóssyak (Osztopán Pernesz-pusztája után) és az inkognitoba vonult Siklósi várurak közötti 300 évre megoldást nyújthat a soklói Baranyay család neve. Előnevük az említett Arad megyei Siklóra vonatkozik, amit korábban Soklónak (ill. Sukorónak) hívtak és Zarándhoz tartozott. Egy oklevél szerint itt már 1488-ban birtokosok a Baranyayak. A családnevük így a származásukra utal (mint Somogyi, Szilágyi stb.), míg az előnevük csendes, megtámadhatatlan demonstrálása az egykori birtoknak. A Partiumban a Baranyaiak előszeretettel használták a kardos oroszlán-címet (1607: Bara-

Siklósi és Siklóssy címerek

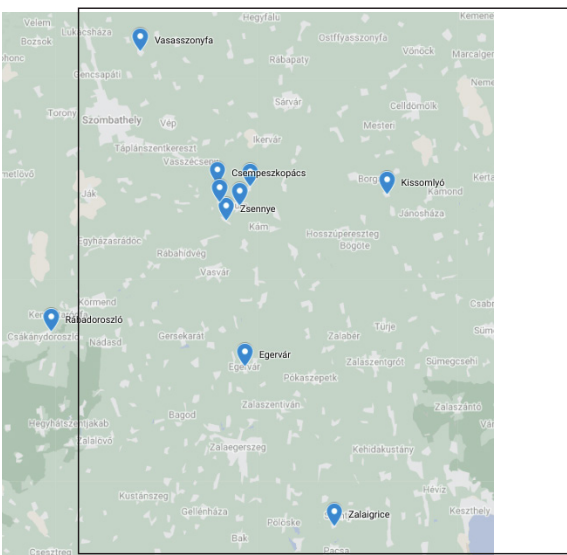
nyai alias Zabó, 1641: szancsai Baranyay alias Horváth, 1641: Baranyay, 1649: Baranyay, 1651: székesi Baranyai), ami a 13. századi Siklósi-Soklyósiakra megy vissza. Elképzelhető, hogy a kegyvesztettek Zaránd megyébe települtek, a Kán-nemzetségi birtokmaradványba. A fenyegetettség elmúltával pedig részben visszatelepültek Baranyába, ahonnan Somogyba térve már joggal használhatták eredeti nevüket. Osztopáni címerükben mindenesetre egy karddal védekező kar maradt csupán a kardba hanyatló oroszlánból.

A Rumi család

Egyetlen Rumi (Rumy, Rummy) nemes család ismert, mely a Vas megyei, Rába-parti Rum (oklevelekben Rom, Ruum, Rwm) községről nevezi magát. Bár a magyar nyelv módszeresen kerüli a mássalhangzó-torlódást és a mély hangrendű szavakat, de azért a vasi vidéken is találunk Dul, Bod, (H)Ug, Kocs, Luk, Ond helynévi részeket. Mindenesetre a név német „Ruhm” (hírnév, dicsőség) szóból való eredeztetése azért sem elvetendő, mert a nyugati végen ugyanolyan erős volt a germán hatás, mint délen a horvát-szlávon. Az ország más részeiből is találunk erre példát (Romhány-Ruhmann, Romonya-Ramonje, Románd-Roman). Hetzmann szerint a szerémségi Árpatarló hasonló, szerb neve, Ruma „eltörökösödött helynév”. (Ez utóbbi jelentése ismeretlen.)

Rum mint fontos átkelőhely első említése 1246-ban azt sugallja, hogy a tártár által elpusztult (terra). 1260-ban viszont már „castrum”, azaz erőd. A nemzetségalapító Rumi Doroszló – (Rába-)Doroszló névadója – 1277-ben nyert megerősítést birtoklásban, hatalmuk pedig egyre gyarapodott. Birtokaik közé került Csákán (Csákánydoroszló), Kopács (Csempeszkopács), Asszony (Vasasszonyfa), Gutatöttös (Rábatöttös), Egervár, Balosaj (Balosamegyes, Meggyeskovácsi része), Kis-Somlyó, Kis- és Nagy-Senye (Zsennye), (Zala-)Igrice, valamint Bokua (talán Bokod-pusztá, Kemeneskápolna mellett), Bodorfölde és Gothárdfölde puszták (feltételezhetően Rum előterében).

Ha a Rumiak birtokeloszlását vizsgáljuk, feltűnő, hogy az eredeti két falujuk, Rum és Doroszló, a Rába folyásán egymástól 30 kilométerre, azonos oldalon helyezkedik el. Ez a nemzetségi szállások szerkezetére utal: az alsó folyáson nyári szállást tartottak, majd a víz

A Rumi-nemzetségi birtokai Vas és Zala megyékben

(saját szerkesztés, Google My Maps)

mentén felfele legeltetve vonultak a hegyes-dombvidékes, védett téli szállásra. Ha így is van, ez mindössze a Rumiak előzménye, nem magára a családra vonatkozik – kiváltképp, ha azok német (alemann, frank, bajor, sváb stb.) betelepülők voltak.

A középkorban alispánokat, országgyűlési követeket, diplomátákat adtak a nemzetnek. A kora újkorban olyan előkelő családokkal kötöttek házasságot, mint az Esterházy vagy a Batthyány.

Címerük egy – más ábrázolásokban három – serleget vagy ivókupát ábrázol, állítva vagy jobb kéz által emelve. Ennek eredetére több elmélet született, amelyeket Papp Júlia mutat be:

- egy későbbi Doroszló az 1410-es években Zsigmond király alaphárnokmestere volt, a legenda szerint három aranyserleget kapott ajándékba;
- Mátyás királyunk adományozott serleget Rumba jártakor a háziaknak;
- Lajos adományozott serleget;
- a liegnitz-i hercegtől kapták a serleget, akinek neve (Frigyes) és eredeti adományozója (Brieg/Brzeg városa) szerepel rajta.

A Rumi család a 17. századtól tényleg birtokolt három kupát, köztük egy nagyértékű, 16. század elejire becsült, aranyozott serleget. Ez a főág kihalása után (1878) a Magyar Nemzeti Múzeumba, onnan pedig a nemzetközi múkincspiacra került.

Rumi Lukács 1567-ben vette nőül Perneszy Orsolyát, akitől három fia született. Nagy Iván információi szerint 1571-ben ő volt a megye követe Prágába. A család már ekkor érdeklődhetett Somogy megye iránt, de csak a török után rendeződött a Pernesziek birtokviszonya, ekkor költöztek Osztopán előterébe.

Szót kell ejtenünk a család vallásos lelkületéről. 1790-ben kőkeresztet állítottak Rumon, 1887-ben Hedrehelyen, 1845-ben pedig Mesztegyőn. Az utóbbi helyen Rumi Mihály plébános volt a 18. század fordulóján. (Mesztegyő fél napi járóföldre, 22 km-re fekszik Osztopántól, nyugati irányban.) Vásárlás útján az 1920-as években szereztek birtokot a falu nyugati részén. Birtokuk nyomán a Magyar Digitális Helynévtár Osztopánon említi a Rumi-közt, a Rumi-dombot és a Rumi-házat. 1926-ban Szociális Missziótársulatot szerveztek, amelynek vezetője és patrónusa Rumi Gergely lett. A társulat utódszervezete hívta életre Osztopán óvodáját.

Meg kell említenünk még a polihisztor Rumi Károly Györgyöt (1780–1847), aki több tucatnyi tudományos munkát írt, jogot és mezőgazdaságot tanított, 280 tanulmányt, 60000 levelet hagyott hátra. Kéziratban maradt fenn 1812-es leírása Somogy megyéről is, melyet Szita László dolgozott fel.

*Rumi család címere (bal oldalon)
1790-ből*

Az osztopáni temetőben nyugszanak az említett Rumi Gergely (1893–1965), Rumi Gergelyné (1905–1969), Rumi Lajos (1886–1959), Rumi Mária (1903–1979), Gergely, Mária, Lajos, Cecília és István (Marcali plébánosa) Rumi Vendel gyermekei voltak.

A Beöthy és Petheő család

A váradi Beöthy család Hernádbúd Büdy-családjából származtatja magát, ahol a korai időkben a somogyi vonatkozású Bő- és a besenyő Aba-nembeliek keveredtek. Bihar és Bereg-Máramaros Bő-helynevei után a Jászságban tűntek fel, redemptus nemesekként. Nemességük egy 1609-es fejedelmi armálison alapszik, az előnév és az azt követő évszázados inkognitójuk titkolózik. Nagyváradon tudniillik sosem laktak, a 18–19. századi nemességigazolásaik pedig tanúvallomáson alapultak.

A Jászapáti-beli Beöthy Lajos (Jász-Kunság utolsó táblabírája) ontopai Petheő Annát vette el, akinek családja – a hagyomány szerint – a Jászkürtnek vagy a Lehel kürtjének nevezett nemzeti erekleve eredetijét birtokolta. Mivel komáromi kapcsolatok nincsen, előnevük a somogyi Osztopánra – azaz az Osztopáni családra – utal, hasonlóan a vizeki Talliánokhoz vagy a soklói Baranyiakhoz. Csanád megye Battyány térségéből a török miatt húzódtak északra, Hevesbe, illetve a Jászságba. Kürtjüket itt elásták, a jászok ásták ki, és közel 700 év őrzés után így került ki a család kezéből. A kürtöt, melynek említett helynevei Kárpát-medence-szerte megtalálhatók, csak 1642-től említik Jászberény város tulajdonaként.

Lehel kürtje a Jász Múzeumban

Beöthy Lajos és Petheő Anna tudatosan keresték a rokon Bő ill. Káta nembeliek kapcsolatát. Irma lányuk Osztopánba is ellátogatott, és ott ismerte meg férjét, Bottka Ottót. Dédunokájuk, György (1933–2014) sokszor járta a környéket, adatokat gyűjtött család-történeti kutatásához. Helynévtopográfiai tanulmánya Somogy megyéről 1994-ben jelent meg.

A Jászság és az Osztopán közötti kapcsolat közvetlen bizonyítéka – a Káta helyneveken túl – a Pernesszel összecsengő Pernyész dúllőnév Jászberény mellett, illetve az azonos nevet viselő család (Pernyesz, Pernez, Pernyes, Pernyisz, Pernissy, armális 1635-ből). Somogytúr Thúry családjához hasonlóan talán ők is egyazon klánból eredtek, és a Petheőkkel együtt jutottak el Csanád, majd Heves megyébe. A Petheők Káta-leszármazott osztopáni családként a Pernesziek által kisemmiztettek, annak valamelyik Pete-ágaként a szabad Dél-Alföldre települtek. Feljegyzések maradtak egymásnak nyújtott anyagi segítségükről. Végso soron mindannyiójukat a török elleni katonai szolgálat emelte ki helyzetükből. A Petheők nemességét a jelentős Lipovniczky család járta ki számukra (1634-ben bir-

tokadomány, 1694-ben armális), akik minden bizonnyal elhitték a predikátum (előnév) történetét – talán épp a féltve őrzött erekle alapján.

Elbontott kúria Osztopánon

A Siklóssy család 1835 körül építette udvarházát a mai Osztopán, a Hunyadi János utca 7. szám, 6/1 hrsz. alatt található területen. Az 1900-as években Ring Lipót és Samu vállalkozása vette meg, akik tégl- és cserépgyárat tartottak fenn a településen. A cég ellen a húszas években csődeljárás folyt, aminek keretében az ingatlant elárverezték. Rumi Vendel vásárolta meg a birtokot, akitől gyermekei örökölték.

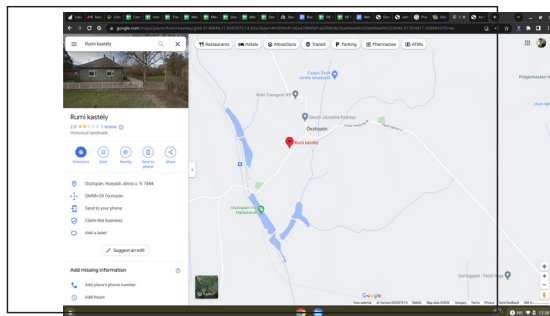
Beöthy György 1987-ben vette meg az épület utcafronti részét. Ekkor még kivehető volt a timpanonos végű, klasszicista, U-alakú épület egysége. Az északi, konyhát tartalmazó szárnyat az örökös Baranics család lebontotta. Mivel nem zárták le a tetőt, évtizedek során beomlott a Rumi Lajos örökrészét képező, középső rész is. A déli, utcai szárny alatt impozáns pilléreken nyugvó boltozatos pince húzódott. A tető Stájerországból hozatott tölgygerendákon nyugodott, de a szegélygerendák hibája miatt a tetőél nem volt teljesen egyenes. A főbejárat fölötti rizalit a késő szocializmusban vandalizmusnak esett áldozatul. A végtimpanon alatt eredetileg ajtóbejárat volt, az ebédlőből pedig közvetlen ajtó nyílt a kert hátsó részébe, ami a szomszéd házak és kertek helyén volt. Ennek az ajtónak a helyén, az egykori ebédlőben később megsüllyedt a falazat.

A déli szárny örököse, Rumi Mária halála után a beázás miatt elkorhadt egy gerenda, ami a felújítást elkerülhetetlenné tette. Mária részét a Valkó család örökölte. Egy ajtó befalazásával választották le az épület még álló, középső traktusától. Tőlük vette át Beöthy a házrész, aki felújításba kezdett. A tetőt aládúcoltatta, elkorhadt gerendáit kicserélte, a padlóburkolatot kibetonoztatta, gázt, vizet és villanyt vezetett be. 2012-ben sikertelenül kérvényezte a műemlékvédelmi besorolást, illetve a Forster Gyula Központ műemlékfelújítási programjába való felvételt.

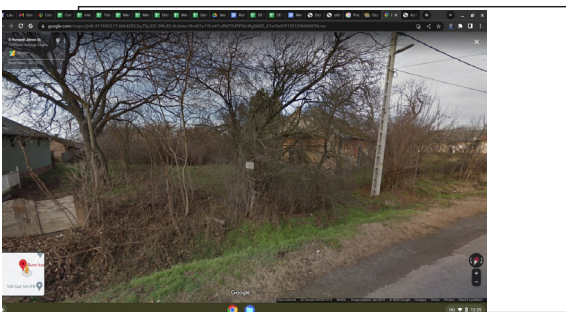
A középső rész Rumi Lajos után ifjabb Rumi Lajosra, majd a Szökendi családra

*A Siklóssy-Rumi-Beöthy kúria (a kert felől)
1908-ban*

*A Siklóssy-Rumi-Beöthy-kúria
elhelyezkedése Osztopánon*

A Rumi-kúria előlnézete 2012-ből

A Rumi-kúria előlnézete 2022-ből

(saját felvétel)

kor gondolatisága számára nehezen értelmezhetőek. Hidat jelentene a helynevek magyarázata, a magyar helynévtopográfia rendszere ugyanis nem pusztán földrajzi téma, hanem társadalom-, eszme- és eseménytörténet is. Módszere több tudomány-szakot érint: összehasonlító néprajzi antropológiát, sztyeppeit és európai kultúrtörténetet, genealógiát, földrajzot és főleg nyelvészetet. A feldolgozást politikai feszültségek érintik, mert a magyar emlékek köre kitölti a Kárpát-medencét, ahol az európai műveltség előretolt posztján afféle végvidéknek számított.

Megismerkedtünk itt két legendás nemzetség és öt tekintélyes család történetével, ami Osztopánban egyesül. A honfoglaló Bő-nem Somogyába betüremkedtek a Káták, országos szerepre törtek, de a különböző politikai események folytán mindketten mellőzöttekké váltak.

Szent László központjának választotta belső-Somogyot, az őáltala képviselt archaizmus (nemzetségi rendszer, kürtös vezérség elismerése) súlyos örökségként nehezedett a későbbi utódokra. Károly Róbert, majd a törökvész ugrasztotta szét a nemzetségbeli családokat, akik közül az újkorban csak a Perneszieket tudtak felemelkedni. Ugyanez a törés megfigyelhető a vizeki Tallián, a perneszi Siklóssy, valamint a váradi Beöthy és az ontopai Petheő családoknál. A középkori nemességből

szállt. Bár egy időben a Siklóssy-leszármazottak is érdeklődtek, végül a Szökendiek vásárolták ki a déli szárnyat Beöthy György halála után, 2019-ben. Tőlük a Magyar Falu Program keretében „elhagyott ingatlanok közcélra történő megvásárlása” pályázati keretből az önkormányzat vette át, aki lebontatta az épület még álló részét. Egyedül a déli szárny timpanonos utcafrontja maradt meg, alatta a boltozatos pincével. Az udvar felől egyszerű gerendás bejárat, a burkolat kavicsos, kívülről igénytelen zöld rácskerítés védi a telket. A szárnyra húzott féltető rendezvények, közösségi események, túra-megállók helyszínéként szolgálhat a jövőben.

Konklúzió

Osztopán község Somogyvár alatt nem tud saját középkori lovagi múltjáról, telepítésének előzményeiről. Letűnt családok emlékét javarészt feldozogzatlan kultúrtörténeti kutatások őrzik itthon és idegenben. Ezek és a bennük szereplő történelmi fogalmak a mai

fejlődtek ki, részleges névváltoztatással. Nemesi öntudatukat alárendelt szerepben is megtartották, akár 300 éves periódusokon keresztül. A rumi és a doroszlói Rumiak esetében a főág kihalása vonta el a figyelmet a továbbélő mellékágakról.

Az Osztopánon 1835 körül épült Hunyadi János utcai kúriát nemes tulajdonosai után nevezhetjük Siklóssy–Rumi–Beöthy-nek. Az utóbbi név kakukktojás, ugyanis a Beöthy család sosem lakta az épületet. Mégis, Beöthy György volt az, aki utolsóként ápolta szívében az épület – vele a múlt – megmentésének gondolatát. Ez az írás hódolat szelleme előtt.

Külön köszönet illeti Gárdonyi Mihályt mérhetetlen segítségéért a település történetének kutatásában.

LENGYEL ZSÜLIETT: *Áttetsző a szívem III.*